

Шибіко В. П.,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
професор кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000–0003–2802–2263

Данкевич М. С.,
студентка 2-го курсу ОР «Магістр»
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000–0002–6934–2100

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413–5372.2020.1/86–101>

УДК 343.1

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. Однією із фундаментальних передумов становлення у державі судової влади як повноцінного та самодостатнього механізму захисту прав і свобод людини, зокрема у кримінальному процесі, є доступність правосуддя. Уже понад півстоліття проблема забезпечення права на доступ до правосуддя під час кримінального провадження не обмежується окремою державою, а привертає увагу міжнародного співтовариства, що дає всі підстави говорити про інтернаціоналізацію відповідних стандартів у галузі кримінальної юстиції.

З огляду на наведене **метою цієї статті** є аналіз універсальних та регіональних міжнародно-правових актів, у яких закріплено стандарти доступу до правосуддя у кримінальному процесі, а також відповідної практики Європейського суду з прав людини для їх осмислення, подальшого втілення в національну практику та привертання уваги до окремих проблемних питань забезпечення їх реалізації в Україні.

Перед безпосереднім аналізом міжнародно-правових актів, у яких закріплено стандарти доступу до правосуддя у кримінальному процесі, у статті стисло окреслено історичні передумови, що сприяли активному дослідженню проблемних питань у цій сфері. Також зазначено найбільш прийнятне в юридичній доктрині визначення поняття «міжнародні стандарти».

У статті проаналізовано міжнародно-правові акти загального та регіонального значення, положення яких закріплюють гарантії доступу до правосуддя у кримінальному проце-

сі, що мають відповідно обов'язковий та рекомендаційний характер щодо України. Особливу увагу приділено рішенням Європейського суду з прав людини, в яких було розкрито суть права на доступ до правосуддя, а також рішенням, якими Судом було констатовано порушення цього права національними судами держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

За наслідками здійсненого дослідження у статті наголошується, що незважаючи на те, що конкретних положень стосовно того, як має бути організована система органів кримінальної юстиції у тій чи іншій країні для забезпечення доступу до правосуддя, міжнародно-правові акти не містять, закріплені в них стандарти є вихідними положеннями, з огляду на які має будуватися доступна для кожної людини система правосуддя. Беручи до уваги наведене, окреслено дві групи міжнародних стандартів: організаційні та правові, рівень забезпечення реалізації державою яких можна розглядати як індикатор реальності доступу до правосуддя у конкретній країні, зокрема в Україні.

Ключові слова: міжнародні стандарти, міжнародно-правові акти, доступ до правосуддя, права людини, кримінальний процес.

Постановка проблеми. Пунктом 14 ч. 1 ст. 7 і ч. 1 ст. 21 Кримінального процесуального кодексу України (далі також – КПК України) доступ до правосуддя визначено як одну з основних засад кримінального провадження, яка передбачає право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону¹.

Доступне, справедливе, неупереджене правосуддя є ознакою правової держави та показником рівня захищеності прав людини. Сьогодні, у час активного реформування системи національного судочинства, з метою створення повноцінного механізму гарантування права особи на доступ до правосуддя у кримінальному процесі необхідно орієнтуватись на міжнародні стандарти забезпечення цього права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань міжнародних стандартів доступу до правосуддя у кримінальному процесі присвячено праці таких науковців, як І. Гловюк, Ю. Грошевий, О. Дроздов, О. Капліна, О. Кучинська, В. Маляренко, О. Михайленко, В. Нор, О. Овчаренко, М. Погорецький, П. Рабінович, Б. Романюк, В. Шибіко, О. Шило, М. Шумило, О. Яновська та інші. Водночас прийнят-

тя в Україні 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу і внесення до нього в наступні роки численних змін і доповнень викликають необхідність звернутися до відповідних міжнародних стандартів кримінального процесу і особливо в частині забезпечення доступу особи до правосуддя, щоб визначити відповідність цим стандартам окремих положень чинного КПК України.

Метою цієї статті є дослідження стандартів доступу до правосуддя у кримінальному процесі на основі аналізу універсальних та регіональних міжнародно-правових актів і практики Європейського суду з прав людини з метою їх осмислення, втілення на практиці та виявлення проблем, які можуть виникнути перед особою під час їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Активне вивчення питання доступу до правосуддя розпочалося в межах всесвітнього руху «Доступ до правосуддя», що виник у Європі в 60-х рр. ХХ ст., метою якого було зробити судовий захист прав осіб найбільш ефективним. Виникнення такого руху обумовлювалося тим, що наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. існуючі судові процедури фактично відображали індивідуалістичну концепцію прав, тобто право на доступ до правосуддя передбачало лише формальне право особи виступати стороною в процесі. При цьо-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 16.02.2020.

му держава залишалась пасивною щодо проблем, які виникали під час реалізації права на звернення до суду та судового розгляду¹.

Як зазначав один із учасників цього руху І. Джекоб: «... потреба в доступі до правосуддя є подвійною: по-перше, ми повинні бути впевненими, що права громадян визнаються й ефективно реалізуються, бо інакше вони не будуть реальними, а лише ілюзорними; і, по-друге, ми повинні бути здатними вирішувати спокійним шляхом правові суперечки, конфлікти і скарги, які неминуче виникають у суспільстві, за допомогою правосуддя, щоб сприяти гармонії та миру в суспільстві...»².

Попри всю важливість міжнародних стандартів у кримінальному процесі саме поняття «міжнародні стандарти» є недостатньо розробленим як у сфері процесуального права, так і в інших галузевих юридичних науках.

Так, у «Юридичній енциклопедії» поняття «міжнародні стандарти» визначається як різнорідні норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавного співробітництва³. Значення таких стандартів для національного законодавства України полягає в тому, що вони слугують своєрідним орієнтиром, при цьому становлять відносно автономну щодо нього систему. Такі норми потребують конкретизації і доповнення з боку норм внутрішньодержавного права, оскільки містять найбільш загальні положення, які в кожній окремій державі мають свою специфіку⁴.

Досліджуючи питання стандартів правової держави, В. Бринцев зазначає, що під стандартами (у контексті

права) розуміють установлені міжнародно-правовими актами певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких зобов'язані всі держави у процесі національної законотворчості⁵. Не заперечуючи зазначений підхід, вважаємо за необхідне звернути увагу, що обов'язковість дотримання таких вимог безпосередньо залежить від форми їх закріплення, яка може полягати як у міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (які згідно зі статтею 9 Конституції України є частиною національного законодавства України і мають обов'язкову юридичну силу⁶), так і в інших міжнародно-правових актах, що мають рекомендаційний (необов'язковий) характер.

З огляду на зазначене, вирішуючи питання імперативності міжнародних стандартів доступу до правосуддя у кримінальному процесі, необхідно урахувати юридичну силу документів, у яких вони закріплені.

Починаючи з 1948 року, принцип доступності правосуддя неодмінно знаходив своє відображення в міжнародно-правових актах про права людини. Його особливість полягає в тому, що наявність відповідного права на доступ до правосуддя вкладається у зміст права на справедливий суд.

Так, історично першим міжнародно-правовим актом, який закріпив це право, є Загальна декларація прав людини 1948 року, яка встановлює: «Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами, в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом» (ст. 8). Кожна людина для визначення її прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'яв-

¹ В. Комаров, Курс цивільного процесу (Харків, 2011) *Право* 1351.

² О. Овчаренко, Доступність правосуддя та гарантії його реалізації (Харків, 2008) *Право* 304.

³ Ю. Шемшученко, Юридична енциклопедія (Київ, 2003) *Укр. Енцикл.* 736.

⁴ А. Лапкін, Правові основи прокурорської діяльності: науково – практичний посібник. ред. П. М. Каркача. (Харків, 2013) 81.

⁵ В. Бринцев, Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади (Харків, 2010) 464.

⁶ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> дата звернення 16.02.2020.

леного їй кримінального обвинувачення має право на основі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом (ст. 10)¹.

У подальшому ця конструкція була розвинута, зокрема, у ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 року, згідно з якою кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його прав та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону². Зауважимо, що незважаючи на те, що окремих положень про право на доступ до правосуддя у кримінальному процесі зазначені документи не містять (і не містили), вони створили умови для практичного забезпечення реалізації такого права.

Важливе значення у гарантуванні права на доступ до правосуддя у кримінальному процесі має Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року³ (далі – Конвенція), яка з огляду на ст. 9 Конституції України є обов'язковою до застосування національними судами. Так, у ч. 1 ст. 6 Конвенції передбачається право кожного на справедливий та публічний розгляд його справи впродовж розумного строку, що опосередковано зумовлює обов'язок держав-членів цієї Конвенції вжити необхідних заходів для гарантування й оптимізації доступу людини до правосуддя. Аналіз наведених положень статті 6 Конвенції свідчить про відсутність

у її змісті формулювання «права на доступ до правосуддя», у тому числі при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення. Проте зазначене жодним чином не спростовує наявності такого права, оскільки воно належить до числа тих, що обґрунтовуються Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) у його рішеннях під час здійснення тлумачення і застосування відповідних положень Конвенції, урахування яких у силу Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»⁴ є обов'язковим для судів України.

Так, у 1975 році ЄСПЛ у рішенні у справі «Голдер проти Об'єднаного Королівства» вперше зазначив, що ст. 6 Конвенції гарантує право на те, щоб правосуддя було здійснено, а доступ до правосуддя є невід'ємною складовою цього права. Також Суд наголосив, що хоча право на справедливий публічний судовий розгляд належить до процесу, що вже ведеться, це не виключає право на відкриття нового судового провадження⁵.

У своїх наступних рішеннях ЄСПЛ конкретизував внутрішній зміст свого підходу до тлумачення ч. 1 статті 6 Конвенції шляхом трактування окремих її положень. Наприклад, у рішенні у справі «Уейт і Кеннеді проти Німеччини» Суд зазначив, що право на отримання остаточного судового рішення у справі зумовлює наявність права на відкриття провадження у справі, а останнє має своєю основою загальне право на суд (п. 50)⁶.

Досліджуючи питання інтерпретаційної діяльності Європейського суду з прав людини, В.Є. Мармазов слушно

¹ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_015> дата звернення 18.02.2020.

² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_043> дата звернення 18.02.2020.

³ Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004> дата звернення 18.02.2020.

⁴ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV від 23.02.2006 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>> дата звернення 14.02.2020.

⁵ 'Голдер проти Об'єднаного Королівства': Рішення Європейського суду з прав людини від 21.02.1975 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/980_086> дата звернення 14.02.2020.

⁶ 'Уейт і Кеннеді проти Німеччини': Рішення Європейського суду з прав людини від 18.02.1999 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_394> дата звернення 14.02.2020.

зазначає, що право на доступ до правосуддя, вперше ствержене у рішенні у справі «Голдер проти Об'єднаного Королівства», було виділено Судом з тексту ч. 1 ст. 6 Конвенції шляхом застосування принципу верховенства права¹. З огляду на зазначене визнання принципу верховенства права у тій чи іншій державі автоматично покладає на неї обов'язок забезпечити кожному право на доступ до правосуддя.

З метою чіткого й правильного розуміння та застосування ч. 1 ст. 6 Конвенції Комітетом Міністрів Ради Європи було розроблено рекомендації, які хоча і не є обов'язковими для держав-членів Ради Європи, проте мають важливе значення в процесі оптимізації права надоступ до правосуддя.

Серед них необхідно зазначити Рекомендацію № R(81)7 Комітету Міністрів Ради Європи для держав-членів щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14 травня 1981 року², в якій державам-членам Конвенції рекомендовано інформувати громадян про засоби захисту своїх прав у суді, а також спрощення, прискорення й здешевлення судового розгляду.

Як показує практика, в Україні не завжди забезпечуються зазначені гарантії права особи на доступ до правосуддя. Так, у рішенні у справі «Тодоров проти України» ЄСПЛ констатував надмірне ускладнення судового розгляду справи вітчизняними судами через призначення завідомо недоцільних процесуальних дій, технічні затримки, не-

організованість органів державної влади, неспроможність вчасно підготувати матеріали для розгляду тощо³. Наведене зумовлює нашу державу до сприяння утвердженню гарантій і критеріїв спрощення судового розгляду, недопущення його ускладнення через несумлінну роботу державних органів під час судового розгляду справи.

Міжнародні стандарти доступу до правосуддя, крім наведеного вище, передбачають розумність, співмірність щодо обставин справи строків провадження. Так, недопустимою є необгрунтована затримка процесу судового розгляду кримінального обвинувачення (рішення у справах «Орлов проти України» від 2011 року⁴, «Пелісьє та Сассі проти Франції» від 1999 року⁵).

Критеріями, якими керується Суд, оцінюючи розумність тривалості провадження у конкретній справі, є її складність, поведінка учасників процесу і відповідних державних органів, а також важливість обставин справи для заявника (рішення в справах «Шишкіна та інші проти України» від 2018 року⁶, «Горковлюк та Кагановський проти України» від 2018 року⁷).

Крім спрощення й прискорення судового процесу, одним із ключових принципів гарантування права надоступ до правосуддя у кримінальному процесі є відсутність економічних перешкод у його реалізації. Так, у Резолюції № R(78)8 Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 2 березня 1978 року урядам

¹ В Мармазов, 'Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини і основних свобод в юриспруденції Європейського Суду з прав людини' (2002) *Юридична книга* 400.

² Рекомендація № R(81)7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_133> дата звернення 17.02.2020.

³ 'Тодоров проти України': Рішення Європейського суду з прав людини від 12.01.2012 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_806> дата звернення 16.02.2020.

⁴ 'Орлов проти України': Рішення Європейського суду з прав людини від 15.12.2011 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_921> дата звернення 16.02.2020.

⁵ 'Пелісьє та Сассі проти Франції': Рішення Європейського суду з прав людини від 25.03.1999 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_398> дата звернення 16.02.2020.

⁶ 'Шишкіна та інші проти України': Рішення Європейського суду з прав людини від 28.06.2018 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d79> дата звернення 16.02.2020.

⁷ 'Горковлюк та Кагановський проти України': Рішення Європейського суду з прав людини від 04.10.2018 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e11> дата звернення 16.02.2020.

держав-членів рекомендовано усунути економічні перешкоди доступу до правосуддя. Зокрема, це передбачає впровадження системи правової допомоги для осіб, які знаходяться в несприятливому економічному становищі, оскільки полегшення їх доступу до юридичних консультацій і юридичної допомоги сприяє усуненню перешкод для доступу до правосуддя загалом¹.

Забезпечити реалізацію зазначених рекомендацій покликаний, зокрема, Закон України «Про безоплатну правову допомогу»², основною метою якого є забезпечення особам, які мають фінансові труднощі, можливості отримати професійну правничу допомогу, у тому числі у рамках кримінального процесу, за рахунок держави. Разом із цим, реалії юридичної практики свідчать про те, що наявність передбаченого цим законом механізму не завжди є стовідсотковою гарантією можливості його практичної реалізації.

Так, у рішенні у справі «Фортунський проти України» від 2017 року³ ЄСПЛ зазначає, що у своїх клопотаннях про надання безоплатної правової допомоги, які заявник подавав до апеляційного суду, останній прямо зазначив, що не міг дозволити собі найняти захисника для допомоги йому в підготовці апеляційної скарги. Він навів аналогічні доводи у своїй апеляційній скарзі до Верховного Суду України. Жоден з цих судів не здійснив оцінки щодо права заявника на таку допомогу. На думку ЄСПЛ, існує кілька основних міркувань, які доводять, що заявник не мав достатньо коштів для оплати його юридичного представництва в провадженні у Верховному Суді України. Зокрема, до його засудження 20 грудня 2005 року заявник тримався під вартою

понад чотири роки. Інформації про наявність у нього джерела доходів протягом цього часу або будь-яких заощаджень не було. До того ж, призначений судом захисник, який представляв його інтереси під час судового розгляду, отримував свою винагороду за рахунок коштів державного бюджету (п. 26).

З огляду на це «інтереси правосуддя» вимагали надання заявнику безоплатної правової допомоги під час апеляційного провадження, оскільки він хотів оскаржити вирок ... у Верховному Суді України, юрисдикція якого поширюється як на питання права, так і на питання фактів (п. 27).

Незважаючи на те, що клопотання заявника про надання безоплатної юридичної допомоги після його засудження формально були задоволені, жодних кроків для надання йому такої допомоги судом зроблено не було. (п. 28). З огляду на зазначене ЄСПЛ констатував, що було порушено пункт «с» ч. 3 ст. 6 та ч. 1 ст. 6 Конвенції. До аналогічного висновку Суд дійшов також у справі «Саранчов проти України» (рішення від 2016 року⁴).

Право на доступ до правосуддя у кримінальному процесі забезпечується також шляхом встановлення необхідних повноважень та обов'язків суддів. У цьому контексті Комітет Міністрів Ради Європи та Генеральна Асамблея ООН розробили рекомендації для урядів держав-членів щодо вдосконалення правового статусу судді, які сприятимуть спрощенню доступу до правосуддя.

Так, судді під час виконання своїх обов'язків мають бути доступними й поважати осіб, які до них звертаються (ст. 1 Європейської хартії про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року.⁵ Під час проведення судового розгляду вони по-

¹ Резолюція № R(78)8 Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу та консультації від 02.03.1978 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_132> дата звернення 17.02.2020.

² Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>> дата звернення 17.02.2020.

³ 'Фортунський проти України': Рішення Європейського суду з прав людини від 02.02.2017 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d73> дата звернення 17.02.2020.

⁴ 'Саранчов проти України': Рішення Європейського суду з прав людини від 09.09.2016 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b66> дата звернення 18.02.2020.

⁵ Про статус суддів: Європейська хартія про закон від 10.07.1998 <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/>

винні захищати права й свободи всіх осіб однаково, поважаючи їх гідність (п. 59 розділу 6 Рекомендації № CM/Rec(2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів «Незалежність, ефективність та обов'язки» від 17 листопада 2010 року¹). Юрисдикція судді повинна поширюватись на будь-яку особу, пов'язану зі справою, що виключає можливість обмежити право на доступ до правосуддя зацікавлених суб'єктів (Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями № 40/32 та № 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року та 13 грудня 1985 року²). Уряд держави має вжити всіх необхідних заходів або зробити їх більш ефективними з метою піднести роль як кожного окремого судді, так і всього суддівського корпусу, а також зміцнити їх незалежність і дієвість (Рекомендація № R(94)12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 13 жовтня 1994 року³).

Попри те, що наведені положення мають рекомендаційний характер, їх виняткову роль у становленні вітчизняної практики забезпечення права особам на доступ до правосуддя у кримінальному процесі не можна недооцінювати. Безпосереднім підтвердженням зазначеного є те, що Україна на законодавчому рівні визнала важливість таких стандартів, закріпивши їх, зокрема, у ст. ст. 126, 129 Конституції України, ч. 6 ст. 22 КПК України, ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»⁴.

Одним із міжнародних стандартів доступу до правосуддя є також рівність

осіб незалежно від статі, раси, національності, мови, релігії, політичних чи інших переконань, соціального походження й майнового стану, належності до національних меншин або за будь-якою іншою ознакою перед законом і судом. Принцип недискримінації права суб'єктів на доступ до правосуддя передбачений опосередковано в ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у ст. 19 Європейської соціальної хартії від 3 травня 1996 року⁵, у ст. 4 Рамкової конвенції про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року⁶ та інших міжнародних актах.

Недискримінація права особи на доступ до правосуддя є багатоаспектним міжнародним стандартом, який покладає на державу обов'язок вжити низку заходів, спрямованих на забезпечення рівного права кожного на доступ до правосуддя. Так, у ст. 15 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року⁷ зазначено, що держави-сторони визнають за жінками рівність із чоловіками перед законом та рівне ставлення до них на всіх етапах розгляду в судах і трибуналах. Також держава має сприяти належному навчанню осіб, які працюють у сфері здійснення правосуддя, зокрема й поліції та пенітенціарній системі, щодо особливостей процесуальних відносин з особами з інвалідністю⁸.

Крім наведених гарантій доступу до правосуддя, на державу покладається обов'язок вжити заходів, щоб всі процесуальні дії мали простий характер, вжи-

show/994_236 > дата звернення 18.02.2020.

¹ Незалежність, ефективність та обов'язки: Рекомендація № CM/Rec(2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів від 17.11.2010 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a38> дата звернення 18.02.2020.

² Основні принципи незалежності судових органів: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 40/32 та № 40/146 від 29.11.1985 та 13.12.1985 <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_201> дата звернення 18.02.2020.

³ Рекомендація № R(94)12 Комітету Міністрів Ради Європи про незалежність, дієвість та роль суддів від 13.10.1994 (1997) 4(6) *Вісник Верховного Суду України* 10–11.

⁴ Про судоустрій і статус суддів: Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>> дата звернення 18.02.2020.

⁵ Європейська соціальна хартія від 03.05.1996 (2007) 51 *Відомості Верховної Ради України* 2096.

⁶ Рамкова конвенція про захист національних меншин від 01.02.1995 (2013) 75 *Офіційний вісник України* 2804.

⁷ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_207> дата звернення 18.02.2020.

⁸ Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_g71> дата звернення 18.02.2020.

вана мова була зрозумілою широкому загалу, а судові рішення були зрозумілими для сторін. Державі належить приділити особливу увагу питанню усного та письмового перекладу і забезпечити, щоб особи, які перебувають у фінансовій скруті, не опинилися в несприятливому становищі з погляду доступу до суду або участі в судовому процесі, в силу неспроможності говорити мовою, яка вживається в суді, чи розуміти її¹.

Незважаючи на те, що ст. 29 КПК України передбачає право учасників кримінального провадження користуватися у разі необхідності послугами перекладача, законодавством України не передбачено порядку його залучення до участі в кримінальному провадженні. Тривалі пошуки перекладача у конкретних кримінальних провадженнях порушують право особи на справедливий судовий розгляд у розумні строки (п. 1 ст. 6 Конвенції) і це вимагає законодавчого врегулювання механізму і порядку залучення перекладача.

Частина 2 статті 122 КПК України передбачає, що витрати, пов'язані із залученням та участю в кримінальному провадженні перекладача для перекладу показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України.

З огляду на це слушно видається пропозиція, викладена у рішенні Ради суддів України від 9 червня 2016 року «Про залучення перекладачів у кримі-

нальному провадженні» щодо врегулювання питання залучення перекладача в такому ж порядку, який передбачений для залучення захисників (адвокатів) за рахунок держави, – через створення центрів з надання допомоги перекладачів або принаймні формування таких центрів на базі вже існуючих обласних центрів з надання вторинної правової допомоги, які б могли забезпечити участь кваліфікованих фахівців – перекладачів у випадках, коли перекладач відповідно до положень КПК України залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення перекладу чи участі перекладача у досудовому розслідуванні чи в судовому засіданні, враховуючи при цьому, що забезпечення вимог щодо участі перекладача є одним із елементів забезпечення правової допомоги².

Відповідно, на нашу думку, доцільно було б також створити при Міністерстві юстиції України Єдиний державний реєстр судових перекладачів, які б могли брати участь у всіх видах судочинства.

У контексті розгляду міжнародних стандартів доступу до правосуддя у кримінальному процесі важливо також згадати про Женевські конвенції про захист жертв війни і Додаткові протоколи до них (статті 71–73 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни³; статті 84, 86, 99, 103, 105, 106 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими⁴; ст. 49 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях⁵; п. 4 ст. 75 Додаткового протоколу, який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів⁶; пп. 2 і 3 ст. 6 До-

¹ Додаток до рекомендації № R(81)7 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_133> дата звернення 18.02.2020.

² Про залучення перекладачів у кримінальному провадженні: Рішення РСУ № 48 від 09.06.2016 <<http://www.rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-48-vid-09062016-pro-zalucenna-perekkladaciv-u-kriminalnomu-provadzenni>> дата звернення 21.02.2020.

³ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154> дата звернення 21.02.2020.

⁴ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_153> дата звернення 21.02.2020.

⁵ Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_151> дата звернення 21.02.2020.

⁶ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних

даткового протоколу II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру¹), положення яких є нормами універсального характеру, що закріплюють, серед іншого, гарантії права на справедливий суд.

Низку положень щодо забезпечення реалізації права на доступ до правосуддя містять Конвенція про права дитини 1989 року (статті 12, 37, 40)²; Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), прийняті Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 40/33³; Конвенція про статус біженців (ст. 16)⁴. Ці міжнародно-правові акти визначають додаткові гарантії спеціальним суб'єктам, які звертаються за захистом чи є учасником процесу (дитина, неповнолітній, біженець), у тому числі кримінального.

З цього приводу Е.Є. Сілантьєва слушно зазначає, що загальною рисою міжнародно-правових актів, які містять стандарти ювенального судочинства, є вимога про створення в національних судових системах ювенальних судів, а також гарантування прав неповнолітніх при відправленні правосуддя (забезпечення права на захист, презумпції невинуватості, урахування вікових психологічних і розумових особливостей неповнолітніх, конфіденційність судового провадження, обов'язковість участі в ньому спеціалістів – педагогів, психо-

логів, а також законних представників неповнолітніх тощо). У судовому розгляді справ неповнолітніх мають бути дотримані вимоги швидкості, професійної компетентності⁵.

Що стосується осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень, то на необхідність забезпечення їм доступу до правосуддя вказує Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 40/34 від 29 листопада 1985 року⁶, на підставі якої було прийнято Декларацію основних принципів правосуддя для жертв від злочинів і зловживання владою⁷. Згідно з пунктом 4 цієї Декларації потерпілі мають право на доступ до механізмів правосуддя і найшвидшу компенсацію за заподіяну їм шкоду відповідно до національного законодавства. Крім того, потерпілі, що мають на меті отримати компенсацію за допомогою відповідного механізму, мають бути проінформовані про такі права (п. 5).

Крім цього, відповідно до Рекомендації № R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в кримінальних справах від 15 вересня 1999 року⁸ до надання згоди на примирення потерпілий, як і підозрюваний (обвинувачений), має бути повністю проінформований про свої права, суть процесу медіації та про можливі наслідки його рішення. У свою чергу, слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати потерпілого та підозрюваного про їхнє

збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_199> дата звернення 18.02.2020.

¹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 08.06.1977 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_200> дата звернення 21.02.2020.

² Конвенція про права дитини від 20.11.1989 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_021> дата звернення 18.02.2020.

³ Г Омельяненко, Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила). Провадження у справах про злочини неповнолітніх як диференціація кримінально-процесуальної форми (Київ, 2002) *Аміка* 75–102.

⁴ Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_011> дата звернення 18.02.2020.

⁵ Е Сілантьєва, Організаційно-правові проблеми принципу спеціалізації судів (Харків, 2013) 20.

⁶ Резолюція 40/33 Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_208> дата звернення 21.02.2020.

⁷ Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою ООН від 29.11.1985 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114> дата звернення 21.02.2020.

⁸ Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах Рада Європи 15.09.1999 № R(99)19 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828> дата звернення 21.02.2020.

право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення (ч. 7 ст. 469 КПК України)¹.

Наведені вище резолюції Генеральної Асамблеї ООН, у яких закріплено міжнародні стандарти доступу до правосуддя у кримінальному процесі, – це акти так званого м'якого права ООН універсального характеру. Вони не мають імперативного характеру для України, однак є важливими для створення загальних передумов демократичного розвитку державності, оскільки акумулюють найкращий світовий досвід. Необхідність запозичення правових позицій ООН базується на «позитивному внеску Генеральної Асамблеї як головного дорадчого і представницького органу ООН, для верховенства права у всіх аспектах шляхом розробки політики та встановлення стандартів ...»².

Як підкреслюється в Керівних принципах у галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя в контексті розвитку та нового міжнародного економічного порядку, схвалених на VII Конгресі ООН з запобігання злочинності й поводження з правопорушниками (1990 року), «справедлива, неупереджена та гуманітарна система кримінального правосуддя є необхідною умовою дотримання основних прав людини громадянами усіх країн. Вона сприяє створенню рівних можливостей у сфері економічного, соціального та культурного життя»³.

Уважаємо за необхідне також окремо зазначити акти регіональних конферен-

цій та організацій, які містять положення щодо права на справедливий судовий розгляд та доступ до правосуддя відповідно. На європейському рівні до таких можна віднести зокрема: Заключний документ Віденської зустрічі⁴; Підсумковий акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі – Паризька хартія для Нової Європи⁵; акти Європейського Союзу (наприклад, Хартія основних прав Європейського Союзу⁶).

З огляду на зазначене вище міжнародні стандарти можуть бути підставою для подальшого удосконалення кримінального процесуального законодавства України. Зокрема, ЄСПЛ у своїх рішеннях звертає увагу на те, що таким стандартом може бути дотримання положень пункту «с» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ, відповідно до якого обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення. Особливість кримінального процесу України, на відміну від інших видів процесу, полягає в тому, що судовому розгляду передують стадія досудового розслідування, в якій починають формуватися докази, на підставі яких за результатами розслідування може бути складено обвинувальний акт, що визначає межі судового розгляду і передається прокурором до суду, який на підставі судового розгляду вирішить питання щодо обґрунтованості висунутого обвинувачення.

Згідно з ч. 4 ст. 95 КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки

¹ В Шибіко, 'Доступ потерпілого до правосуддя у кримінальному провадженні з приватною формою обвинувачення за КПК України 2012 року' (2013) 3 *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка* 23–27.

² П Рабінович, О Венецька, 'Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, поняття' (2012) 49 *Юридичний вісник України* 8–14.

³ Нормы и принципы ООН в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. Осуществление и приоритеты для будущей выработки стандартов (Вена, 1991) *Сборник стандартов и норм ООН в области предупреждения преступности и уголовного правосудия* 145–156.

⁴ Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 15.01.1989 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_081> дата звернення 21.02.2020.

⁵ Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055> дата звернення 21.02.2020.

⁶ Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_524> дата звернення 21.02.2020.

лише на показаннях, які він безпосередньо отримав під час судового розгляду або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК. Суд не вправі обґрунтувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору або посилатися на них. Проте аналіз позицій ЄСПЛ з приводу можливості використання судом показань, отриманих під час досудового розслідування, засвідчує, що останнє положення ч. 4 ст. 95 КПК не відповідає цим позиціям ЄСПЛ і потребує зміни відповідно до таких позицій. У рішеннях ЄСПЛ наголошується, що використання судом показань, наданих на стадії досудового розслідування, не суперечить саме по собі пункту «d» ч. 3 і ч. 1 ст. 6 Конвенції за умови дотримання прав захисту. У рішенні від 26 березня 1996 року у справі «Доорсон проти Нідерландів» ЄСПЛ підкреслив з цього приводу, що суд не може абстрактно вважати, що заяви, зроблені свідками на відкритому судовому засіданні і під присягою, повинні завжди мати переважне значення порівняно з іншими заявами, зробленими цим самим свідком у ході провадження, навіть коли є розбіжності між одними та іншими¹ (п. 78).

Таким чином, з урахуванням практики ЄСПЛ щодо тлумачення і застосування ним ч. 1 та пункту «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції друге речення частини 4 ст. 95 КПК України доцільно уточнити, передбачивши, що суд має право обґрунтувати рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них за умови, що обвинуваченому була забезпечена можливість допитувати осіб, які давали ці показання, або заявляти клопотання про їх виклик і допит.

Висновки. Справедливе, неупереджене й доступне правосуддя є необхідним атрибутом правової держави. Обов'язок держави забезпечити право людини на доступ до правосуддя у кримінальному процесі є стандартом, який встановлюється міжнародним співто-

вариством і гарантії забезпечення якого зазначаються у низці міжнародно-правових актів.

Аналіз міжнародних стандартів доступу до правосуддя свідчить про те, що вони не містять конкретних положень щодо того, як має бути організована система органів кримінальної юстиції у тій чи іншій країні. Проте з огляду на зміст проаналізованих вище міжнародно-правових актів, у яких вони закріплені, можна виокремити загальні гарантії (організаційні та правові), реалізація яких є індикатором забезпечення конкретною державою міжнародних стандартів доступу до правосуддя в межах відповідної країни. Так, до організаційних варто віднести, зокрема: інформування громадян про засоби захисту своїх прав у суді; спрощення організації процесу судового розгляду; прискорення процесу судового розгляду; усунення економічних перешкод доступу особи до правосуддя тощо.

У свою чергу, правовими гарантіями є: закріплення в національній правовій системі механізму доступу особи до необхідних засобів судового захисту; гарантування права на безоплатну правову допомогу для окремих категорій осіб; визначення додаткових гарантій для учасників процесу, статус яких є більш уразливим порівняно із іншими особами (дитина, неповнолітній, біженець); унормування правового статусу суддів; заборона дискримінації права особи на доступ до правосуддя та інші.

Наведений вище перелік не є вичерпним і може бути доповнений низкою гарантій, забезпечення державою яких сприятиме особі у реалізації права на доступ до правосуддя у кримінальному процесі.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає значний обсяг процесуальних прав учасників кримінального провадження, реалізація яких має забезпечити їм доступ до правосуддя. Водночас аналіз практики ЄСПЛ

¹ 'Доорсон проти Нідерландів': Рішення Європейського суду з прав людини від 26.03.1996 <https://www.hr-dp.org/files/2013/09/08/CASE_OF_DOORSON_v._THE_NETHERLANDS_.pdf> дата звернення 18.02.2020.

дає підстави стверджувати, що основною проблемою українського кримінального процесу у цій сфері є численні порушення таких гарантій як стороною обвинувачення, так і самим судом, що перешкоджає відповідним особам реалізувати їх право на справедливий суд. Ураховуючи наведене, пріоритетним завданням, яке стоїть перед вітчизняною практикою, є обов'язкове урахування констатованих у рішеннях ЄСПЛ порушень статті 6 Конвенції, що стали наслідками рішень, дій чи бездіяльності органів і осіб, які здійснюють кримінальне провадження, і недопущення аналогічних порушень у майбутньому.

З огляду на те, що розглянуті у цій статті міжнародні стандарти доступу до правосуддя є засадничими для будь-якої правової та демократичної держави, удосконалення національного кримінального процесуального законодавства

має відбуватися із їх безпосереднім урахуванням. Тому у межах розглянутих у цій статті питань, з метою посилення процесуальних гарантій права особи на доступ до правосуддя вважаємо за доцільне, зокрема, унормувати механізм залучення перекладача до участі у кримінальному провадженні, а також виключити з кримінального процесуального закону (ч. 4 ст. 95 КПК України) невинуватого заборону суду обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору або посилатися на них, а також уточнити друге речення частини 4 ст. 95 КПК України, передбачивши, що суд має право обґрунтовувати рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них за умови, що обвинуваченому була забезпечена можливість допитувати осіб, які давали ці показання, або заявляти клопотання про їх виклик і допит.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LITIGATION

1. Deklaratsiia osnovnykh pryntsyviv pravosuddia dlia zhertv zlochyniv ta zlovzhyvannia vladoiu OON [Declaration of the basic principles of justice for victims of crime and abuse of power by the United Nations] vid 29.11.1985 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114> data zvernennia 21.02.2020 [in Russian].
2. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12.08.1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I) [Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949 Concerning the Protection of Victims of International Armed Conflict (Protocol I)] vid 08.06.1977 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_199> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
3. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12.08.1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv zbroinykh konfliktiv nemizhnarodnoho kharakteru (Protokol II) Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12.08.1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I) [Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12.08.1949 Concerning the Protection of Victims of Non-International Armed Conflict (Protocol II)] vid 08.06.1977 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_200> data zvernennia 21.02.2020 [in Ukrainian].
4. Dodatok do rekomendatsii № R(81)7 Komitetu Ministriv derzhavam-chlenam Rady Yevropy shchodo shliakhiv polehshennia dostupu do pravosuddia [Annex to Recommendation No. R (81) 7 of the Committee of Ministers to Council of Europe member states on ways to facilitate access to justice] vid 14.05.1981 data zvernennia 18.02.2020 [in Russian].
5. Khartiia osnovnykh prav Yevropeiskoho Soiuzu [Charter of Fundamental Rights of the European Union] vid 07.12.2000 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_524> data zvernennia 21.02.2020 [in Russian].
6. Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok [United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women] vid 18.12.1979 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_207> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
7. Konventsiia pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child] vid 20.11.1989 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_021> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
8. Konventsiia pro prava osib z invalidnistiu [Convention on the Rights of Persons with Disabilities] vid 13.12.2006 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_g71> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].

9. Konventsiiia pro status bizhentsiv [Refugee Convention] vid 28.07.1951 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_011> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
10. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny y osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] vid 04.11.1950 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
11. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [Criminal procedural code of Ukraine: Law of Ukraine] vid 16.04.2013 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> data zvernennia 16.02.2020 [in Ukrainian].
12. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights] vid 16.12.1966 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_043> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
13. Nezalezhnist, efektyvnist ta oboviazky: Rekomendatsiia № CM/Rec(2010)12 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo suddiv [Independence, efficiency and responsibilities: Recommendation No. CM/ Rec (2010) 12 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member States on judges] vid 17.11.2010 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a38> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
14. Normy i principy OON v oblasti preduprezhdenija prestupnosti i ugovnogo pravosudija. Osushhestvlenie i priorityety dlja budushhej vyrabotki standartov [UN standards and principles in crime prevention and criminal justice. Implementation and priorities for future standard setting] (Vena, 1991) Sbornik standartov i norm OON v oblasti preduprezhdenija prestupnosti i ugovnogo pravosudija 145–156 [in Russian].
15. Osnovni pryntsypy nezalezhnosti sudovykh orhaniv: Rezoliutsii Heneralnoi Asamblei OON № 40/32 ta № 40/146 [Basic Principles for the Independence of the Judiciary: UN General Assembly Resolutions 40/32 and 40/146] vid 29.11.1985 ta 13.12.1985 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
16. Pidsumkovyi dokument Videnskoj zustrichi derzhav-uchasnyts Narady z bezpeky ta spivrobotnytstva v Yevropi [The outcome document of the Vienna Meeting of the States Parties to the Conference on Security and Co-operation in Europe] vid 15.01.1989 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_081> data zvernennia 21.02.2020 [in Russian].
17. Pro bezplatnu pravovu dopomohu: Zakon Ukrainy [Free Legal Aid: Law of Ukraine] vid 02.06.2011 № 3460-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>> data zvernennia 17.02.2020 [in Ukrainian].
18. Pro status suddiv: Yevropeiska khartiia pro zakon [On the status of judges: European Charter of Law] vid 10.07.1998 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_236> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
19. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy [On the Judiciary and Status of Judges: Law of Ukraine] vid 02.06.2016 № 1402-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
20. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy [On the Enforcement of Judgments and the Practice of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine] vid 23.02.2006 № 3477-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>> data zvernennia 14.02.2020 [in Ukrainian].
21. Pro zaluchennia perekladachiv u kryminalnomu provadzhenni: Rishennia RSU [On the involvement of translators in criminal proceedings: RSU Decision] № 48 vid 09.06.2016 <<http://www.rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-48-vid-09062016-pro-zalucenna-perekladaciv-u-kryminalnomu-provadhenni>> data zvernennia 21.02.2020 [in Ukrainian].
22. Ramkova konventsiiia pro zakhyst natsionalnykh menshyn [Framework Convention for the Protection of National Minorities] vid 01.02.1995 (2013) 75 Ofitsiinyi visnyk Ukrainy 2804 [in Ukrainian].
23. Rekomendatsiia N R (99) 19 Komitetu ministriv Rady Yevropy derzhavam – chlenam Rady, yaki zatsikavleni v orhanizatsii mediatsii u kryminalnykh spravakh Rada Yevropy [Recommendation N R (99) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to the member States of the Council which are interested in the organization of mediation in criminal matters by the Council of Europe] vid 15.09.1999 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828> data zvernennia 21.02.2020 [in Ukrainian].
24. Rekomendatsiia № R(81)7 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shliakhiv poleshennia dostupu do pravosuddia [Recommendation No. R (81) 7 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to the Member States on ways of facilitating access to justice] vid 14.05.1981 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_133> data zvernennia 17.02.2020 [in Russian].
25. Rekomendatsiia № R(94)12 Komitetu Ministriv Rady Yevropy pro nezalezhnist, diievist ta rol suddiv [Recommendation No. R (94) 12 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the independence, effectiveness and role of judges] vid 13.10.1994 (1997) 4(6) Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy 10–11 [in Ukrainian].

26. Rezoliutsiia 40/33 Heneralnoi Asamblei OON [UN General Assembly resolution 40/33] vid 29.11.1985 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_208> data zvernennia 21.02.2020 [in Russian].
27. Rezoliutsiia № R(78)8 Komitetu Ministriv Rady Yevropy pro yurydychnu dopomohu ta konsultatsii [Council of Europe Committee of Ministers Resolution No. R (78) 8 on Legal Aid and Consultation] vid 02.03.1978 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_132> data zvernennia 17.02.2020 [in Russian].
28. Yevropeiska sotsialna khartiia [European Social Charter] vid 03.05.1996 (2007) 51 Відомості Верховної Ради України 2096 [in Ukrainian].
29. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights] vid 10.12.1948 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_015> data zvernennia 18.02.2020 [in Russian].
30. Zakliuchnyi akt Narady z bezpeky ta spivrobotnytstva v Yevropi [Final act of the Conference on Security and Co-operation in Europe] vid 01.08.1975 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055> data zvernennia 21.02.2020 [in Russian].
31. Zhenevska konventsiiia pro polipshennia doli poranenykh i khvorykh u diiuchykh armiiah [Geneva Convention on the Advancement of Wounded and Sick in the Armed Forces] vid 12.08.1949 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_151> data zvernennia 21.02.2020 [in Ukrainian].
32. Zhenevska konventsiiia pro povodzhennia z viiskovopolonenyi [Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War] vid 12.08.1949 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_153> data zvernennia 21.02.2020 [in Ukrainian].
33. Zhenevska konventsiiia pro zakhyst tsyvilnoho naselessnia pid chas viiny [Geneva Convention on the Protection of Civilians during the War] vid 12.08.1949 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154> data zvernennia 21.02.2020 [in Ukrainian].

CASES

34. Sprava «Doorson proty Niderlandiv»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 26.03.1996 [Case of Doorson v. the Netherlands: Judgment European Court of Human Rights, 26.03.1996] <https://www.hr-dp.org/files/2013/09/08/CASE_OF_DOORSON_v._THE_NETHERLANDS_.pdf> data zvernennia 18.02.2020.
35. Sprava «Fortunskyi proty Ukrainy»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 02.02.2017 [Case of Fortunsky v. Ukraine: Judgment European Court of Human Rights, 02.02.2017] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d73> data zvernennia 17.02.2020 [in Ukrainian].
36. Sprava «Holder proty Obiednanoho Korolivstva»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 21.02.1975 [Case of Golder v. United Kingdom: Judgment European Court of Human Rights, 21.02.1975] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/980_086> data zvernennia 14.02.2020 [in Russian].
37. Sprava «Horkovlyuk ta Kahanovskiyi proty Ukrainy»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 04.10.2018 [Case of Gorkovlyuk and Kaganovsky v. Ukraine: Judgment European Court of Human Rights, 04.10.2018] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e11> data zvernennia 16.02.2020 [in Ukrainian].
38. Sprava «Orlov proty Ukrainy»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 15.12.2011 [Case of Orlov v. Ukraine: Judgment European Court of Human Rights, 15.12.2011] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_921> data zvernennia 16.02.2020.
39. Sprava «Pelisie ta Sassi proty Frantsii»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 15.12.2011 [Case of Pelissier and Sassi v. France: Judgment European Court of Human Rights, 15.12.2011] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_398> data zvernennia 16.02.2020 [in Ukrainian].
40. Sprava «Saranchov proty Ukrainy»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 09.09.2016 [Case of Saranchov v. Ukraine: Judgment European Court of Human Rights, 09.09.2016] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b66> data zvernennia 18.02.2020 [in Ukrainian].
41. Sprava «Shyshkina ta inshi proty Ukrainy»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 28.06.2018 [Case of Shishkin and Others v. Ukraine: Judgment European Court of Human Rights, 28.06.2018] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d79> data zvernennia 16.02.2020 [in Ukrainian].
42. Sprava «Todorov proty Ukrainy»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 12.01.2012 [Case of Todorov v. Ukraine: Judgment European Court of Human Rights, 12.01.2012] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_806> data zvernennia 16.02.2020 [in Ukrainian].
43. Sprava «Ueit i Kennedi proty Nimechchyny»: Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 18.02.1999 [Case of Waite and Kennedy v. Germany: Judgment European Court of Human Rights, 12.01.2012] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_394> data zvernennia 14.02.2020 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

44. Bryntsev V, Standarty pravovoi derzhavy: vtilennia u natsionalnu model orhanizatsiinoho zabezpechennia sudovoi vlady [Rule of Law Standards: Incorporating the National Model of Organizational Support for the Judiciary] (Kharkiv, 2010) 464 [in Ukrainian].
45. Omelianenko H, Minimalni standartni pravyla OON, shcho stosuiutsia vidpravlennia pravosuddia vidnosno nepovnitnikh (Pekinski pravyla). Provadzhennia u spravakh pro zlochyny nepovnitnikh yak dyferentsiatsiia kryminalno-protseusualnoi formy [Minimum UN Standard Rules on the Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules). Juvenile Criminal Proceedings as a Differentiation of Criminal Procedure] (Kyiv, 2002) *Atika* 75–102 [in Ukrainian].
46. Ovcharenko O, Dostupnist pravosuddia ta harantii yoho realizatsii [Access to justice and guarantees for its implementation] (Kharkiv, 2008) *Pravo* 304 [in Ukrainian].
47. Silantieva E, Orhanizatsiino-pravovi problemy pryntsyphu spetsializatsii sudiv [Organizational and legal problems of the principle of specialization of courts] (Kharkiv, 2013) 20 [in Ukrainian].

EDITED BOOKS

48. Komarova V, Kurs tsyvilnoho protsesu [Course of civil process] (Kharkiv, 2011) *Pravo* 1351 [in Ukrainian].
49. Lapkin A, Pravovi osnovy prokurorskoii diialnosti (za red. P.M. Karkacha) [Legal basis of prosecutorial activity (edited by PM Karkach)] (Kharkiv, 2013) 81 [in Ukrainian].

JOURNAL ARTICLES

50. Marmazov V, 'Metody dynamichnoho tlumachennia Konventsii pro zakhyst prav liudyny ta osnovnykh svobod v yurysprudentsii Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny' [Methods of dynamic interpretation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights] (Kyiv, 2002) *Yurydychna knyha* 400 [in Ukrainian].
51. Shybiko V, 'Dostup poterpiloho do pravosuddia u kryminalnomu provadzhenni z pryvatnoiu formoiu obvynuvachennia za KPK Ukrainy 2012 roku' [Victim access to justice in criminal proceedings with private prosecution under the CCP of Ukraine in 2012] (2013) 2 *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* 23–27 [in Ukrainian].
52. Rabinovych P, Venetska O, 'Mizhnarodni standarty prav liudyny: zahalni oznaky, poniattia' [International human rights standards: general features, concepts] (2012) 49 *Yurydychnyi visnyk Ukrainy* 8–14 [in Ukrainian].

Shybiko V.,

Candidate of LawScience, Professor,

Honored Lawyer of Ukraine

Professor of Justice Department Faculty of Law

Taras Shevchenko national University of Kyiv

ORCID ID: 0000-0003-2802-2263

Dankevych M.,

second year student of educational level

«Magister» of law faculty of Taras Shevchenko

National University of Kyiv

ORCID ID: 0000-0002-6934-2100

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2020.1/86-101>

INTERNATIONAL STANDARDS FOR ACCESS TO JUSTICE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Annotation. *Access to justice is one of the fundamental prerequisites for the establishment of the judiciary as a full and self-sufficient mechanism for the protection of human rights and freedoms, in particular in criminal proceedings. The problem of ensuring access to justice in the criminal process is not limited to a single state, but attracts the attention of the international community, and therefore it is possible to talk about the internationalization of relevant standards in the field of criminal justice.*

In view of the above, the purpose of this work is to examine international standards of access to justice in the criminal process on the basis of an analysis of universal and regional international human rights instruments and practices of the European Court of Human Rights with a view to their interpretation, implementation and incorporation into national practice.

Before directly analyzing international instruments that set standards for access to justice in criminal proceedings, the author briefly outlines the historical prerequisites for actively investigating problematic issues in this area. In addition, attention is drawn to the most appropriate definition of «international standards».

The article analyzes the provisions of international acts of general and regional importance, documents that have binding and recommendatory character for Ukraine, the provisions of which establish standards of access to justice in criminal proceedings. According to the results of the research, two groups of international standards are outlined: organizational and legal, with an exhaustive list of rules that ensure their implementation.

Keywords: *international standards, international instruments, access to justice, human rights, criminal procedure.*

Стаття надійшла до редакції журналу 03.04.2020